

Existeix una literatura belga?

Límits d'un camp i fronteres polítiques

Pierre Bourdieu

Tot es resumeix en una qüestió de noms: cal dir literatura belga o literatura «belga», literatura belga de llengua francesa o literatura francesa de Bèlgica? Una qüestió per al debat: existeix una literatura belga?

El problema gairebé sols els interessa als escriptors de nacionalitat belga, que es divideixen quant a això en funció de la posició que ocupen al si del camp francès: tot sembla indicar, en efecte, que com més reconeguts són al camp francès més proclius són a defensar la idea que la literatura produïda pels escriptors belgues és part integrant de la literatura francesa (això es veu clarament en el debat que oposà la revista nacionalista *L'Art moderne* al *Groupe du lundi*, revista de Charles Plisnier, Grégoire le Roy, etc.).

Tot sembla indicar que l'escriptor de nacionalitat belga (com l'escriptor francès d'origen provincial) oscil·la entre dues estratègies i, doncs, entre dues identitats literàries, una d'identificació amb la literatura dominant i una altra de replegament al mercat nacional i de reivindicació de la identitat belga. La segona s'imposa com

més va més, a mesura que es redueixen les possibilitats de reeixir de la primera.

Un altre indicatiu d'heteronomia: els escriptors belgues disposen d'un conjunt d'institucions específiques com ara editors, revistes i teatres, però no posseeixen *instàncies de consagració específiques* (i així Ghelderode, per exemple, ha d'esperar la posada en escena d'una de les seues peces a París, al Théâtre de l'Oeuvre, per a ser reconegut a Bèlgica), com si els escriptors i el públic culte *no creguessin* en les seues instàncies nacionals, és a dir, en el valor dels seus judicis. S'entén que en aquestes condicions els escriptors reconeguts per les úniques instàncies reconegudes, les parisenques, no manifesten cap interès en la creació d'un camp de base nacional (o local). S'entén també que els debats, moviments, etc., estiguen sotmesos «a influència»: la dependència rau en les estructures, però també està en els cervells i és això, com diu un observador, el que «descoratja els editors, anestesia la crítica, paralitza els directors de teatre, exilia els millors talents».

Els escriptors de nacionalitat belga i de llengua francesa es troben així situats davant l'alternativa de la identificació amb el model dominant –la qual, si és reeixida, els treu la seua identitat nacional– i l'exclusió en l'alteritat. Una alteritat purament negativa, simple menys ésser, en el cas dels valons.

Pierre Bourdieu (1930-2002) fou un dels grans sociòlegs europeus del segle XX, renovador de la sociologia francesa i, d'altra banda, un pensador polític i activista destacat. Aquest article aparegué originalment a *Études de lettres*, 4 (1985).

Els valons, que havien estat (almenys fins no fa gaire) dominants en el panorama dels escriptors nacionals, però que havien de reproduir, enfront dels flamencs, l'oposició entre França i Bèlgica, són dominats en el camp literari francès. Brandant que participen de les «virtuts franceses» («musicalitat», «sensibilitat», «delicadesa», «sentit del matís»), afirmen la seua superioritat sobre els flamencs (que serien «coloristes», «materialistes», «instintius»), però es veuen al seu torn rebutjats en nom d'una oposició semblant —la de l'ànima i el cos— pel món parisenc, que els considera simples imitadors provincials o bàrbars estrangers.¹ I això sense comptar en la mateixa mesura que els flamencs —ells mateixos doblement dominats: enfront dels valons (i els francesos) i enfront dels holandesos— amb la possibilitat de replegar-se en l'afirmació d'una alteritat assumida (la qual cosa explica el fet que, paradoxalment, els escriptors «belgues» més coneguts, en tant que belgues, siguem gairebé tots flamencs). L'alteritat es pot construir, en efecte, positivament, com a diferència fecunda, al preu del canvi de signe que transforma la barbàrie i la rudesia del provincial o de l'estranger en exotisme literari. És encara la lògica del camp francès la que construeix els escriptors flamencs i és en raó d'aquesta lògica i en relació a ella que els Verhaeren, Maeterlinck, Ghelderode, etc., que es troben suficientment integrats al camp francès per copsar l'estatus inferior del camp holandès (almenys en aquesta època), són constituïts i es constitueixen alhora com a reconeguts —en tant que simbolistes, per exemple— i diferents, però d'una diferència literàriament reconeguda.

Aquesta diferència legítima no res més que el «temperament literari» que hom inventa, a través d'un veritable *treball col-*

lectiu, en la relació entre els escriptors dominats i les instàncies centrals. Una representació de la pintura flamenca, simplificada fins a l'estereotip, amb kermesses i escenes d'interiors, orgies i processons, serveix de fonament a la construcció d'una imatge literària de «l'ànima flamenca», combinació de misticisme i sensualitat. Aquesta invenció cultural relativa a una tradició cultural esdevé el principi *natural*, inscrit en el «terror», d'una «literatura flamenca» que disposaria de les mateixes propietats. I aquestes propietats es poden trobar més fàcilment a les obres literàries en la mesura que els artistes, per la seua banda, es poden recolzar en el mite del «terror» o invertir el signe de l'estigma o de la injúria per a construir-se un «temperament literari» conforme a la imatge literària del «temperament regional». Així, Verhaeren constituï la seua diferència, aquell «temperament flamenc» sortit no del «terror», sinó de la representació literària del «terror», per referència al camp francès, a les seues referències i als seus «fars» (Victor Hugo, en qui veia un quasibàrbar, i sobretot Baudelaire i Mallarmé). L'efecte de camp és encara més evident en el cas dels escriptors pròpiament «regionalistes», com ara Charles de Coster, gran lector de Rabelais i, després, Lemmonier, que inventà una literatura flamenca propera al poble i alliberada dels refinaments decadentistes, però en el moment en què el prestigi del naturalisme afavorí l'èxit d'aquesta forma de realisme exòtic que hom atribueix als provincials.

Per consegüent, tot induïx a concloure que no existeix, en sentit propi, un camp literari belga i que els escriptors belgues en llengua francesa, propers en això als provincials, resten sotmesos a les lleis del camp literari francès. Dit això, les fronteres políti-

ques, en la seua arbitrarietat jurídica, determinen discontinuïtats en la continuïtat del camp de forces i la independència política, que dota els escriptors i els artistes d'instàncies nacionals, acadèmies, universitats, associacions, revistes, teatres, periòdics, etc., no deixen de tenir efectes, ni que siga perquè aquestes institucions ofereixen un mercat protegit en el qual l'eficàcia de la concurrència que s'esdevé en el camp literari s'hi troba parcialment suspesa.² Però hom pot preguntar-se si no en resultarà un decalatge estructural entre les jerarquies en el camp literari francès i les jerarquies al si de les institucions nacionals, abocades a ser dominades per agents que són el producte d'una selecció negativa o que són percebuts com a tals, i si aquest decalatge no acabarà reproduint a través dels efectes que produeix (com ara la malfiança envers les instàncies de consagració nacionals) la relació de dependència simbòlica de la qual és producte.³ □

Traducció de Jaume Soler

1. En la hipòtesi que volguessen dur fins al final l'estratègia del replegament en la diferència, no hi trobarien gaire res més, com la majoria dels provincials, que un *accent*, i estigmatitzat. Totes les contradiccions i tots els drames de la identitat cultural dominada es concentren en la relació amb la llengua i en el conflicte entre la llengua central i la llengua local que es troba al cor de cada u i que pot prendre formes dramàtiques, atès que els dos *usos* (distingit, parisenc / vulgar, belga) s'encarnen en les dues figures de l'autoritat, paternal i maternal.
2. Vegeu, per exemple, «La Belgique malgré tout», *Revue de l'Université de Bruxelles*, 1980, pp. 502-506.
3. La mateixa anàlisi es pot aplicar a la Suïssa i el Canadà de llengua francesa, tot i que amb diferències, com l'absència d'una tradició predisposada a ser constituïda en «temperament» o la situació de doble dependència, envers Alemanya i els Estats Units i envers França, que pot permetre estratègies de defensa sobre la base de l'ús creuat d'una dominació contra l'altra.